

MENSENRECHTENMENS(EN)

In gesprek met Erik Jurgens

Rick Lawson *

Samenvatting | In deze rubriek besteden we, aan de hand van korte interviews, aandacht aan mensen die een belangrijk deel van hun tijd besteden aan de rechten van de mens. We komen academici en mensen 'uit de praktijk' tegen, rechters en advocaten, ambtenaren en activisten. Wat houdt hen zoal bezig, en wat drijft hen? Dit keer spreken we met Erik Jurgens, jarenlang lid van de Parlementaire Assemblée van de Raad van Europa.

DOI | 10.54195/NTM.19677

© Author(s); licensed under Creative Commons Attribution 4.0

Een 'erudiete telg uit katholieke Unileverfamilie', zo schrijft het Parlementair Documentatie Centrum over Erik Jurgens: een 'hoffelijke politicus die betrokken was bij uiteenlopende culturele en maatschappelijke activiteiten. Gezaghebbend woordvoerder staatsrecht, mediarecht en Europese samenwerking en als lid van de parlementaire vergadering van de Raad van Europa actief verdediger van burgerlijke vrijheden. Bediende zich in debatten graag van Latijnse zegswijzen'. De loopbaan van Erik Constant Maria Jurgens (1935) was lang en veelzijdig: lid van de Tweede Kamer, eerst namens de PPR en jaren later namens de Partij van de Arbeid; lid van de Eerste Kamer; gedurende tien jaar voorzitter van de NOS; hoogleraar staats- en bestuursrecht aan de Vrije Universiteit Amsterdam; bijzonder hoogleraar mediarecht, en later bijzonder hoogleraar recht van het parlementair stelsel aan de Universiteit Maastricht; ruim zestien jaar lid van de Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa. We ontmoeten elkaar in zijn studeerkamer in Amsterdam-Zuid. Voor ons gesprek onderbreekt Jurgens zijn werk om Stolpersteine geplaatst te krijgen in het trottoir voor het portiek van zijn woning – 'we hebben er misschien wel zestien nodig, heel erg'.

Hoe is het allemaal zo gekomen?

Misschien mag ik bij het begin beginnen? In 1929 verhuisde mijn vader voor zijn werk naar Hamburg. Een oom was plotseling overleden, en mijn vader moest diens positie overnemen als directeur van een margarinefabriek. Het gezin ging met hem mee, en zo werd ik in 1935 in Duitsland geboren. Maar juist in die tijd kwamen de nazi's ook in Hamburg aan de macht. Hoewel mijn vader niet politiek zeer bewust was, wilde hij daar niet blijven. Dat stuitte echter op verzet van de directie van Unilever in Rotterdam, die de fabriek inmiddels had overgenomen. Men wilde dat hij op zijn post bleef. Mijn vader bleef aandringen; hij vond het verschrikkelijk wat er allemaal in Duitsland gebeurde. Uiteindelijk kreeg hij zijn zin, min of meer: Unilever besloot tot een 'strafoverplaatsing' naar een lagere positie, in Londen. De beste straf die hij had

■ Prof. dr. R.A. Lawson, Europa Instituut, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Universiteit Leiden; lid van de redactie.

kunnen krijgen! Zo kwamen we in 1936 in Engeland terecht. We woonden daar tot 1946. Ik ben dus een halve Brit.

Als elfjarig jongetje kwam ik in Nederland, met ons gezin. Niemand had het over de oorlog. Mijn geschiedenisleraar – ik zat bij de Jezuïeten van De Breul, in Zeist, op kostschool – was een uitzondering: hij sprak over de vervolging van de joden. Verder werd er nauwelijks gesproken over de periode van de bezetting. Men moest alles blijkbaar nog verwerken. De grote ommekeer kwam voor mij in 1954. Ik was inmiddels economie gaan studeren in Amsterdam, en daar kocht ik bij toeval het boek *The Scourge of the Swastika – A Short History of Nazi War Crimes*. Dat was kort ervoor verschenen. De auteur, Edward Russell, ofwel Baron Russell of Liverpool, was als militair jurist betrokken geweest bij de processen van Neurenberg. Hij beschreef de kampen waarin de joden waren vermoord. Gruwelijk! Zo drong tot me door wat de nazi's hadden aangericht in de Sjoá, 'de vernietiging' – die tegenwoordig overigens ten onrechte Holocaust wordt genoemd. Holocaust betekent 'brandoffer'. Hoezo offer? Hoe dan ook, het boek van Russell opende mij de ogen.

Ik besloot om rechten te gaan studeren; de studie economie gaf ik op. Ik wilde me in de mensenrechten gaan verdiepen. En dat ik later in de progressieve politiek ben gegaan had, denk ik achteraf, dezelfde reden. Als ik maar een klein piezeltje zou kunnen bijdragen aan het 'nie wieder!'...

Maar hoe was dat – werd er in de rechtenstudie anno 1954 enige aandacht besteed aan de mensenrechten?

Nou ja, de Universele Verklaring was natuurlijk in 1948 aangenomen, en in 1950 was daar het EVRM bijgekomen. Dat vonden we wel bijzonder, dat er een bindend verdrag op het gebied van de rechten van de mens tot stand was gebracht. Er was natuurlijk nog helemaal geen jurisprudentie, alles stond nog in de kinderschoenen. Maar de hoogleraar staatsrecht, George van den Bergh, besteedde er toch wel aandacht aan. Hij was natuurlijk de man die voor de oorlog al had gewaarschuwd voor het gevaar van het fascisme en de ondemocratische partijen. Zijn ideeën zijn recent weer opgepakt door Bastiaan Rijpkema. Ik mocht deel uitmaken van Rijpkema's promotiecommissie, en ik heb hem nog veel kunnen vertellen over Van den Bergh.

En na het afstuderen?

Ik ben in 1960 afgestudeerd – en getrouwd. Mijn vrouw is onlangs overleden, we waren 63 jaar bij elkaar...! Aanvankelijk trad ik in dienst bij Unilever; dat vond mijn vader niet meer dan vanzelfsprekend. Maar na twee jaar kon ik medewerker worden van Jo van der Hoeven, die inmiddels Van den Bergh was opgevolgd als hoogleraar staatsrecht. Damiaan Meuwissen en Lucas Prakke waren mijn collega's. Zij zijn uiteindelijk gepromoveerd, maar ik raakte, naast al het onderwijs dat we moesten verzorgen, steeds meer betrokken bij de politiek. Ik werd in 1965 voorzitter van de KVP in Amsterdam. Een paar jaar later, in 1968, splitsten we ons af van de KVP. Ik was betrokken bij de oprichting van de PPR (nu GroenLinks), en in 1972 kwam ik in de Tweede Kamer terecht.

Uw belangstelling voor mediarecht stamt al uit die tijd aan de Amsterdamse faculteit?

Nee, helemaal niet! Maar in 1975 zocht Harry van Doorn, op dat moment de minister van CRM en oud-voorzitter van de KRO, een nieuwe voorzitter voor de NOS. En hij kwam, tot mijn

verrassing, bij mij uit. Hij kende mij goed uit de dagen van de oprichting van de PPR. Uiteindelijk ben ik er tien jaar gebleven. Het was een bijzondere tijd. De NOS was veel groter dan nu; we hadden het beheer over alle productiefaciliteiten radio en tv, inclusief alle studio's. En we voerden ook alle taken uit die nu bij de NPO, de NOS en de NTR zijn ondergebracht.

In die tijd was er toch ook ophef rond die film – 'De dood van een prinses'?

Ja, dat was een merkwaardig verhaal. De Britse ITV had een film gemaakt over de executie van een jonge Saoedische prinses en haar minnaar, in 1977. In april 1980 werd die film uitgezonden op de Engelse televisie, en dat leidde tot grote verontwaardiging van de Saoedi-Arabische regering. Er werd op allerlei landen druk uitgeoefend om de film niet uit te zenden. Zweden en Vlaanderen zagen bijvoorbeeld af van het vertonen van de film, en ook in hele stukken van Amerika was de film niet te zien. Hier in Nederland zou de NOS de film uitzenden. Dat leidde prompt tot een kleine demonstratie van moslims buiten het gebouw van de NOS.

In die tijd maakte de Saoedische ambassadeur z'n opwachting bij Hans Wiegel, die op dat moment vicepremier was. Hij had eigenlijk met premier Van Agt willen praten, maar die was in het buitenland. Als die film werd uitgezonden, zei hij, zou Saoedi-Arabië geen olie meer leveren aan Nederland. Geen druppel! Dat zou natuurlijk grote gevolgen hebben voor de Nederlandse economie, de haven van Rotterdam, enzovoorts. Nou, Wiegel bracht die boodschap aan mij over: als je die film uitzendt, dan zijn de gevolgen enorm. Die kwestie moesten we met het NOS-bestuur bespreken. Dat bestond toen uit 32 mensen (de helft vanuit de acht omroepen), en vergaderde in het openbaar! Van tevoren besprak ik de hele kwestie met Jan de Troye van de VARA, die als programmacommissaris verantwoordelijk was voor onze tv-programmering. Wij vonden allebei dat we de film gewoon moesten uitzenden, niet zwichten voor de druk. Als het bestuur daar anders over dacht, dan zouden we opstappen. Uiteindelijk, na een lange vergadering, kregen we de steun van een grote meerderheid van het bestuur. Dus werd de film uitgezonden. Daarna gebeurde er – niets. De olie bleef gewoon komen.

Niet lang daarna trof ik de Saoedische ambassadeur op een receptie. Ik sprak hem aan met de vraag wat hij ervan vond dat we toch hadden uitgezonden. 'Meneer Jurgens', zei hij, 'denkt u nu werkelijk dat ik ook maar één seconde had gedacht dat u die film niet zou uitzenden? Natuurlijk niet. Ik had mijn hoofdstad verteld dat de omroepen hier onafhankelijk zijn. Maar mijn regering wilde dat ik de boodschap toch overbracht!'. Met dat verhaal ging ik een paar dagen later naar Wiegel. 'Maar Erik', zei Hans, 'denk je nou werkelijk dat ik ook maar één seconde had gedacht dat je die film niet zou uitzenden? Natuurlijk niet. Ik ken je toch?!'. (Lachend:) ik kon het altijd goed met Hans vinden. Ik vond het overigens volstrekt redelijk dat hij de zorgen van de regering overbracht. Ik moest immers weten wat de mogelijke gevolgen van een uitzending waren. Maar de eindbeslissing lag wél bij ons, en niet in Den Haag. En zo moet het ook.

Daarna keerde u terug naar de politiek, maar nu voor de PvdA.

Ja, ik had de PPR verlaten toen die ging samenwerken met de CPN. Voor mij was dat onaanvaardbaar. De CPN was in die jaren nog een snoeiharde, volledig op Moskou georiënteerde partij; ik moest daar niets van hebben. Overigens was Marcus Bakker een bekwaam Kamerlid. Ik herinner me een debat met hem over het minimumloon. Bakker vroeg zich toen af of ik, gezien

mijn achtergrond, wel de meest aangewezen persoon was om over dat onderwerp te praten. Het was maar een plaagstootje, maar Vondeling, de Kamervoorzitter, hamerde dat meteen af. 'Wij debatteren hier over de zaak, en niet over de persoonlijke achtergrond van de Kamerleden', zo hield hij Bakker voor. 'In dat geval neem ik mijn woorden terug', zei Bakker. Daar moet je nu eens om komen! De omgangsvormen in de Kamer zijn echt onherkenbaar veranderd.

Hoe dan ook, toen de PPR en de CPN elkaar opzochten, zag ik veel meer in samenwerking met de PvdA en D66. Een oud-studente van me, Nora Salomons, polste me toen of ik op de lijst van de PvdA zou willen staan. In eerste instantie werd ik niet gekozen, maar toen Jan Schaefer ziek werd en uit de Kamer moest, nam ik zijn plaats in. Dat was in begin 1990. In datzelfde jaar werd ik, op aanraden van Piet Stoffelen, lid van de Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa (naar zijn Engelse naam doorgaans afgekort als PACE). En dat zou ik tot 2007 blijven. Vooral na 2000, toen ik met emeritaat ging, heb ik daar veel tijd aan kunnen besteden.

Wat is er in die zeventien jaar gebeurd? Teveel om op te noemen, natuurlijk, maar wat sprong er uit?

Er is zéker teveel gebeurd om nu allemaal op te halen. Ik heb hier nog wel een mooi archief van die tijd – als er nog eens een masterstudent is die onderzoek wil doen naar die tijd: die kan hier zijn hart ophalen.

Ik werd meteen lid van de Juridische Commissie – officieel het *Committee on Legal Affairs and Human Rights*. Dat was voor mij toch wel het belangrijkste onderdeel van de Parlementaire Vergadering. De Politieke Commissie deed er natuurlijk ook toe; daar werd bijvoorbeeld de toetreding van nieuwe lidstaten besproken. Maar wij gingen over de *core business* van de Raad van Europa: mensenrechten, democratie, de *rule of law*. Er zaten een paar voortreffelijke leden in, met wie ik het goed kon vinden. Dick Marty uit Zwitserland, die helaas net is overleden. Hij is degene die het bestaan van geheime, door de CIA geleide gevangenschappen in Europa heeft aangetoond. Hij werd eerst weggehoond, maar hij had wel gelijk. Verder Christos Pourgourides uit Cyprus, en Kevin McNamara uit het Verenigd Koninkrijk. Voortreffelijke juristen, met het hart op de juiste plaats.

Niet dat we het altijd met elkaar eens waren. Zo was McNamara fel gekant tegen euthanasie. Toen we in 1999 een rapport daarover bespraken – dat *Protection of the human rights and dignity of the terminally ill and the dying* moest heten – diende hij een amendement in, met de strekking dat de door een patiënt uitgesproken doodswens geen grond voor euthanasie kon zijn. Ik heb toen een sub-amendement ingediend – misschien wel mijn beste ooit – met het eenvoudige voorstel om de woorden *as such* toe te voegen: de door een patiënt uitgesproken doodswens is op zichzelf geen grond voor euthanasie. Dat is natuurlijk ook zo. Met die wijzigingen kon iedereen instemmen met het rapport.

U was ook actief betrokken bij de Venice Commission – het schijnt dat u meer dan wie dan ook de vergaderingen in Venetië heeft bijgewoond.

De *Venice Commission* is een prachtige club, daar wordt zulk goed werk gedaan! Die commissie was in 1990 opgericht om de staten in Oost-Europa die bevrijd werden van het Sovjet-juk te helpen met de inrichting van hun nieuwe democratie en rechtsstaat. De Parlementaire Vergadering mocht een waarnemer sturen naar de bijeenkomsten in Venetië. Dat lag natuurlijk op het pad van de Juridische Commissie, en ik vond het een voorrecht om die taak te vervullen. Ik

heb het niet precies bijgehouden, maar ik zal er toch zeker veertig keer geweest zijn. De commissie vergaderde vier keer per jaar in de prachtige Scuola di San Giovanni Battista. Als waarnemer had ik weliswaar geen stemrecht, maar je kon toch actief meedenken, wat ik als staatsrechtman actief deed. Aan de samenwerking met bijvoorbeeld het Nederlandse lid Pieter van Dijk bewaar ik goede herinneringen. Er werd echt prachtig werk verricht op het gebied van de rechtsstaat, met talloze adviezen over concept-wetgeving, en uiteindelijk die *rule of law*-checklist.

Een ander terugkerend thema voor u was de tenuitvoerlegging van arresten van het EHRM.

Zeker! Ik ben jarenlang vanuit de PACE-rapporteur voor dat onderwerp geweest. Het is natuurlijk enorm belangrijk dat de arresten van het Hof worden uitgevoerd. De geloofwaardigheid van het hele systeem staat of valt ermee. En er moet uiteraard recht worden gedaan aan de slachtoffers die door het Hof in het gelijk zijn gesteld. De PACE begon zich met het onderwerp te bemoeien omdat het Comité van Ministers het er een beetje bij liet zitten. Op grond van het Verdrag is het de taak van het Comité van Ministers om toe te zien op de tenuitvoerlegging van arresten. Maar dat gebeurt achter gesloten deuren, en wij hadden de stellige indruk dat er daar überhaupt niet zoveel gebeurde. En dus begonnen we het onderwerp te agenderen. We gingen vragen stellen aan het Comité van Ministers en begonnen zélf rapporten op te stellen. Het Comité van Ministers was natuurlijk *not amused*, maar kon ons ook niet tegenhouden. Concrete bevoegdheden hadden we misschien niet, maar met *naming and shaming* kwamen we toch een heel eind.

U zocht de landen ook op?

Het interessante was dat ik van de parlementariërs in Straatsburg steeds medewerking kreeg. De collega's uit de Doema steunden mij bijvoorbeeld, ook als we Rusland bekritiseerden. Maar om onze boodschap kracht bij te zetten, was het zaak om met de autoriteiten in gesprek te gaan. En dat betekende dus dat ik op missie moest naar de hoofdsteden. Soms hadden we heel nuttige gesprekken achter gesloten deuren; soms zocht ik bewust de publiciteit op.

Ik kreeg daarbij overigens altijd uitstekende ondersteuning van het secretariaat. Aanvankelijk was Allard Plate onze secretaris, een Nederlander die jarenlang voor de PACE werkte tot zijn pensioen in 2001. Later werd Andrew Drzemczewski de secretaris van onze commissie: niet alleen een scherp jurist maar ook iemand met een uitstekend politieke radar. Hij kende iedereen in de Raad van Europa en had ook lang voor het Comité van Ministers gewerkt. Achter de schermen kon hij zeer uitgesproken zijn. Maar als we op missie gingen hield hij zijn gezicht in de plooi en was hij de vrijwel-onzichtbare ondersteuner.

Die missies gingen niet alleen naar de nieuwe lidstaten in Oost-Europa, maar bijvoorbeeld ook naar Frankrijk?

Ah – u doelt op de zaak *Hakkar* (19033/91). Dat was een ellendig geval; ik kan me er nog steeds over opwinden. Hakkar werd in de jaren '80 beschuldigd van de moord op een politieagent en een gewapende overval. Hij beweerde onschuldig te zijn, maar werd veroordeeld tot een levenslange gevangenisstraf. In Straatsburg klaagde hij over een schending van artikel 6 EVRM, onder andere omdat hij geen effectieve rechtsbijstand had gehad en een deel van zijn eigen proces

niet had kunnen bijwonen. De Europese Commissie voor de Rechten van de Mens – die had je toen nog, dit was vóór de grote hervorming van 1998 – stelde hem in het gelijk. De zaak werd niet voorgelegd aan het Hof, maar werd afgedaan door het Comité van Ministers. Het Comité volgde het oordeel van de Commissie. Maar Frankrijk deed niets! Geen nieuw proces, geen gratie, niets. Nou ja, er werd een bedrag toegekend als schadevergoeding, maar daar bleef het bij. Wij vonden dat onaanvaardbaar. Ik trok me zijn lot aan, en ben hem gaan opzoeken in zijn cel. De tweede keer dat ik hem bezocht, ging de Franse oud-minister Jack Lang met me mee. Hij was het wel met me eens dat de situatie onaanvaardbaar was.

In 2000 leek het de goede kant op te gaan. Frankrijk veranderde de wet en opende de mogelijkheid om een strafproces te heropenen in zaken waarin het EHRM een schending van het Verdrag had vastgesteld. Hakkar kréég vervolgens ook een nieuw proces. Maar daarin werd hij opnieuw schuldig bevonden. En omdat hij in de tussentijd had geprobeerd uit de gevangenis te ontsnappen, werd zijn straf – levenslang, *mind you* – nog eens met een aantal jaren verlengd. Nou, toen ben ik hem dus weer in zijn cel gaan opzoeken. Hij zat toen al 23 jaar gevangen! Ik heb toen geprobeerd de druk nog wat op te voeren. Andere veroordeelden in een vergelijkbare positie waren inmiddels al lang vrijgelaten. In het geval van Hakkar proefde ik iets van wraakzucht aan de kant van de Franse autoriteiten. Ik riep Frankrijk op om Hakkar in elk geval een datum in het vooruitzicht te stellen waarop hij kon verzoeken om vervroegde invrijheidstelling. Dat was het laatste persbericht dat ik liet uitgaan als lid van de Parlementaire Vergadering, in 2007. Uiteindelijk is het er dan van gekomen, in 2012. Mét een enkelband, weliswaar. Hij was toen 56 jaar oud, en had ruim 27 jaar van zijn leven gevangen gezeten, waarvan twaalf jaar in eenzame opsluiting – stel je dat toch eens voor!

U noemde Rusland. Hoe werd er destijds aangekeken tegen het Russische lidmaatschap van de Raad van Europa?

Ik heb destijds vóór de toetreding van Rusland tot de Raad van Europa gestemd. We hadden goede hoop dat het land zich zou ontwikkelen tot een volwaardige democratie. En er is destijds ook echt wel voortgang geboekt.

Wat niet betekent dat we geen zorgen hadden. Ik herinner me de zaak *Nikitin* (50178/99), die ik als rapporteur van de PACE aan de orde heb gesteld. Een voormalige marine-officier was veroordeeld omdat hij een rapport had uitgebracht over de radioactieve straling die vrijkwam uit afgedankte atoomonderzeeërs. Een Noorse milieu-NGO had naar buiten gebracht dat die oude boten lagen weg te roesten in de buurt van Moermansk. Nikitin had in Rusland een stuk daarover geschreven, dat hij volledig had gebaseerd op algemeen toegankelijke, publieke informatie. Toch werd hij vervolgd wegens verraad en spionage – dat was zorgelijk. Gelukkig werd hij tot in hoogste instantie vrijgesproken – dat was dan weer hoopgevend. Maar vervolgens startte de openbare aanklager een speciale procedure om die vrijspraak opzij te zetten. Dat verzoek werd afgewezen, maar Nikitin vond dat het inzetten van die speciale procedure zijn rechten schond en ging naar het EHRM. Dat oordeelde dat de aanklager zich willekeurig had gedragen en zijn bevoegdheden had misbruikt. Die kwestie heb ik toen aangekaart in Moskou. Rusland was nog maar net partij bij het EVRM geworden, en het Verdrag was dan ook nog volstrekt onbekend. De autoriteiten erkenden dat volmondig en beaamden dat daar een groot probleem lag. Mijn taxatie toen was dat de rechters wel van goede wil waren, maar niet de FSB en de openbare aanklager. Ik herinner me een ander geval, in Oekraïne meen ik, waarin een staatssecretaris me vertelde dat hij een arrest van het EHRM echt wel wilde uitvoeren. Maar

de een of andere tycoon lag dwars, en hij kwam er niet doorheen. Dat gaf natuurlijk wel te denken.

Met Rusland zijn we inmiddels in een catastrofale situatie beland; dat heeft het lidmaatschap van de Raad van Europa niet kunnen voorkomen. Hoe kijkt u nu terug op uw tijd in Straatsburg?

De toestand is natuurlijk dramatisch, dat hoef ik niet uit te leggen. En de Raad van Europa heeft de bevoegdheden niet, en de macht niet, om die heel grote politieke processen te stoppen. Maar ik put zelf dan toch wel voldoening uit die gevallen waarin we, heel concreet, verbeteringen tot stand hebben weten te brengen. En waarin we, heel concreet, mensen hebben geholpen. In Azerbeidzjan was het hoofd van de oppositie willekeurig gevangen genomen. Het is me gelukt om hem vrij te krijgen. Hij is me later nog komen opzoeken in de Eerste Kamer, om me te bedanken. Hij heeft ook volgens mij asiel gekregen in Nederland. Op zulke momenten denk je: het is niet voor niets geweest.